

LÄRARHANDLEDNING

Arbetslivet

Om arbetsmarknaden
i Sverige och världen

TREDJE
UPPLAGAN

arena skolinformation

Lärohandledning

Om materialet

Det här materialet är producerat av Arena Skolinformation, en del av Arenagruppen, i nära samarbete med ett antal fackförbund. Syftet är att ge en fördjupad bild av arbetsmarknaden ur ett arbetstagarperspektiv.

Materialet är tänkt att kunna användas på gymnasiet i ämnet samhällskunskap, särskilt under de delar av undervisningen som tar upp arbetsmarknad. Vissa delar kan användas i historie- eller ekonomiundervisningen eller av studie- och yrkesvägledare.

På www.arbetslivskoll.se går det att hitta mer och uppdaterad information. Där kan du också läsa mer om Arenagruppen och de fackförbund som finansierar denna skrift.

Om lärohandledningen

I den här lärohandledningen förklaras övningarna och du får en bild om var eleverna kan söka mer information. Här återfinns också fler övningar kopplade till de olika kapitlen. Det är övningar av olika slag men främst sådana som ger eleven möjlighet att reflektera, bredda och fördjupa kunskaperna kring arbetslivet. Om du har synpunkter på innehållet i materialet eller om du har frågor, hör gärna av dig till Arena Skolinformation.

Handledningen tar sin utgångspunkt i styrdokumentet för gymnasieskolan, GY11. Det är framför allt ämnet samhällskunskap som är intressant i sammanhanget. Arbetsliv är ju ett av de centrala innehållen i kurserna 1a1 och 1b i ämnet. Genom att använda detta material kan eleven arbeta med det innehållet och uppfylla kunskapskrav i ämnet. Konkreta kopplingar mellan materialet och styrdokumentet görs under respektive kapitel.

Kapitel 1. Vägen till rättigheter på arbetsmarknaden

Syfte

Att få en introduktion till vad som har hänt på arbetsmarknaden under de senaste 100 åren och varför arbetstagare har de rättigheter de har idag.

Koppling till ämnesplan i samhällskunskap

Ämnets mål

Kunskaper om historiska förutsättningars betydelse samt om hur olika ideologiska, politiska, ekonomiska, sociala och miljömässiga förhållanden påverkar och påverkas av individer, grupper och samhällsstrukturer.

Centralt innehåll i kurs 1a1 och 1b:

Arbetsmarknad, arbetsrätt och arbetsmiljö. Arbetsmarknadens parter, deras olika roller och betydelse för samhällsutvecklingen. Arbetsmarknadens sätt att fungera, anställningsvillkor.

Övningarna

Övningarna är formulerade för att få igång en diskussion om arbetsmarknaden, hur har den förändrats, vad är viktigt för eleverna när de kommer ut på en arbetsmarknad. Tanken är också att öka medvetenheten om att en grupp personer tillsammans kan påverka något man tycker är fel.

Övning "vad är viktigt?"

För att få igång diskussionen kan man använda en fyra hörn-övning. Man ställer frågan vad som är viktigast för att vara nöjd med sitt jobb och så får eleverna ställa sig i olika hörn beroende på vad de svarar på frågan. De får sedan prata sinsemellan med de som står i närheten och sedan kan du ställa frågor till någon i vardera av hörnen om hur de har resonerat. På så sätt får man igång en diskussion i hela gruppen.

Vad är det viktigaste för att vara nöjd med sitt jobb?

A) lönen B) arbetsuppgifterna C) att kunna påverka saker på jobbet D) något annat

Att diskutera

Saltsjöbadsavtalet (Bild från Saltsjöbadsavtalet se sid 11 i läromaterialet.)

1. Skriv en pratbubbla och en tankebubbla till personerna på bilden
2. Eleverna får själva fundera på följande frågor och sedan diskutera i en större grupp.
 - Vad hade hänt om facket inte fanns?
 - Om Saltsjöbadsavtalet inte hade slutits?
 - Hur hade arbetsmarknaden sett ut?
3. I början av 1900-talet var det vanligt att arbetsgivarna vid strejker tog in arbetare som inte var med i någon fackförening.
 - Varför tror du att dessa ställde upp?
 - Varför blev de strejkande så upprörda av detta?
 - Hur hade du gjort? Tror du att du under några omständigheter hade kunnat ställa upp och bli strejkbrytare?

Att diskutera

Nya anställningsformer har kommit in på arbetsmarknaden genom så kallade plattformbolag, inom gigekonomin. (Vi beskriver formerna mer på sidan 8–9.)

1. Hur tror du att arbetsmarknaden kommer att ändras ifall fler plattformbolag kommer in på den svenska arbetsmarknaden?
2. Hur kan fler kollektivavtal inom gig-ekonomin, såsom det som Transport och Foodora skrivit under, påverka framtiden?
3. Hur tror du att AI och mer digitalisering kommer att påverka ditt framtida arbetsliv?

Ta reda på mer

1. När infördes 8 timmars arbetsdag, sjukpenning, föräldraledigt?

Information om detta finns att hitta på

www.lo.se/ung

www.riksdagen.se

www.forsakringskassan.se

2. Intervjua en äldre släkting om hur den hade det på jobbet. (Formulär på nästa sida.)
3. Vilka yrken tycker du är arbetaryrken och vilka yrken är tjänstemannayrken? Ta reda på vilket eller vilka fackförbund som organiserar dessa yrken.
4. Förr i tiden kunde arbetsgivare svartlista arbetare som de ansåg vara bråkiga. Vad innebar det? Vilka tror du konsekvenserna blev för de svartlistade? Finns det något liknande idag?

Undersök

1. Hur ser förhållandet ut på arbetsmarknaden idag, är det fortfarande "Saltsjöbadsandan" som råder. Om inte vad är det som förändrats och varför? Gör detta genom att intervjua representanter för arbetsgivare och arbetstagare. Detta kan göras via mejl. De olika organisationernas hemsidor kan också vara till hjälp.
2. Vad hände i Ådalen 1931. Ta reda på orsakerna till detta samt vilka konsekvenserna blev. Undersök också några av huvudpersonerna i detta drama, vilken roll de hade, vad de ville och så vidare. Gör en presentation och redovisa för klassen.
3. Vad innebär egentligen den svenska modellen? Undersök detta och presentera det så konkret som möjligt. Är den typisk för Sverige eller är det likadant i flera andra länder?

Intervjua en äldre släkting om hur den hade det på jobbet.

1. Vilka arbetsplatser har du varit på?

.....
.....
.....

2. Hur gick det till när du fick ditt första jobb, hur sökte du det?

.....
.....
.....
.....

3. Vad hade du för lön på ditt första jobb och det jobb du hade senast?

.....

4. Hur mycket semester hade du på ditt första jobb?

.....
.....
.....

5. Hur många dagar i veckan jobbade du och hur långa var dina dagar?

.....
.....

6. Vad var det roligaste med ditt jobb?

.....
.....
.....

7. Om du tyckte att något gick fel till på din arbetsplats, vad gjorde du då?

.....
.....
.....

8. Om du tänker tillbaka på dina arbeten och de år du jobbade, är det något du skulle göra annorlunda idag och i så fall varför?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Kapitel 2. Ditt jobb – din trygghet?

Syfte

Att förstå hur svensk arbetsmarknad ser ut och varför den ser ut på det sättet.

Koppling till ämnesplan i samhällskunskap

Ämnets mål

Kunskaper om historiska förutsättningar betydelse samt om hur olika ideologiska, politiska, ekonomiska, sociala och miljömässiga förhållanden påverkar och påverkas av individer, grupper och samhällsstrukturer.

Centralt innehåll i kurs 1a1 och 1b:

Arbetsmarknad, arbetsrätt och arbetsmiljö. Arbetsmarknadens parter, deras olika roller och betydelse för samhällsutvecklingen. Arbetsmarknadens sätt att fungera, anställningsvillkor.

Att diskutera

1. Vad händer med kollektivavtalen om färre och färre personer väljer att vara medlemmar i ett fackförbund?
2. Varför tror du att färre har valt att gå med i ett fackförbund under de senaste åren?
3. Om du började arbeta idag skulle du då gå med i ett fackförbund?
4. Vilka är de stora fördelarna, tycker du, med kollektivavtal? Vilka är nackdelarna? Varför tror du att människor jobbar svart? Skulle du kunna tänka dig att jobba svart? Vad kan man göra för att få människor att inte jobba svart?
5. Hur viktigt anser du det vara att du kan påverka på din arbetsplats? Vad är det i första hand du vill påverka.
6. Ska alla yrkesgrupper få strejka eller är det vissa som inte ska få det och i så fall varför?

Testa dig:

- I ett kollektivavtal ingår många olika saker, kan du nämna tre saker som du tycker är viktiga i kollektivavtalet?
- På sidan 16 finns några av de viktigaste lagarna på arbetsmarknaden. Vilka kände du till innan? Var det något du lärde dig om lagarna som förvånade dig?

Ta reda på mer

1. Ta reda på ett EU-direktiv som påverkat svensk arbetsrätt de senaste åren och på vilka sätt det har påverkat Sveriges lagstiftning. Detta går att hitta information om på:

www.lo.se www.tco.se www.saco.se www.eu-upplysningen.se

2. Varför har man fredsplikt?
3. Vad kostar det per månad att vara med i ett fackförbund och vad får man för pengarna?
4. Vad innebär medbestämmande?

Undersök

1. Varför har färre valt att gå med i ett fackförbund under de senaste åren? Undersök hur fackförbund respektive arbetsgivarnas organisationer ser på detta. Vilka blir konsekvenserna om allt färre är medlemmar?
2. Varför har vi ingen lagstiftad minimilön i Sverige? Undersök något land i EU som har minimilön. Hur stor är den? Räkna om den till svenska förhållanden, vad skulle det motsvara här? Går det att försörja sig på de pengarna? Vilka är för- respektive nackdelarna med minimilön?
3. Det finns politiker i Sverige som anser att heltid skulle minskas till sex timmars arbetsdag, alltså 30 timmar per vecka.
 - Vad tycker du om det?
 - Vilka skulle konsekvenserna bli om vi införde 6 timmars arbetsdag i Sverige? För- och nackdelar.
 - Vad skulle det kosta?
 - Undersök ett parti som är för och ett parti som är mot detta. Hur besvarar de frågorna ovan?
 - Vad tycker du nu när du vet mer?

4. I Sverige är cirka 70 % av arbetskraften med i ett fackförbund. Det är höga siffror med EU-mått mätt.

Undersök:

- Vad är snittet i EU? Vilket land har minst respektive högst andel anslutna?
- Vissa länder sticker ut med mycket låga siffror, i Frankrike är bara åtta procent anslutna och i USA tolv procent. Vad kan det bero på?
- I vilka branscher är andelen anslutna högst respektive lägst i Sverige? Vad kan skillnaderna bero på? Intervjua en representant för ett fackförbund i en bransch med hög anslutning och i en med låg. Detta görs enklast via mejl.

5. Undersök Lavaldomen

- Ta reda på vad det var som hände.
- Vilka konsekvenser fick domen för Sverige och den svenska arbetsmarknaden?

Kapitel 3. Arbetsplats världen

Syfte

Att få en bild av globaliseringen ur ett arbetstagarperspektiv. Att få en bild av hur arbetsmarknaden kan se ut i andra delar av världen och få kunskap för att själv kunna påverka.

Koppling till ämnesplan i samhällskunskap

Centralt innehåll i kurs 1a1 och 1b:

- Demokrati och politiska system på lokal och nationell nivå samt inom EU.
- Arbetsmarknad, arbetsrätt och arbetsmiljö. Arbetsmarknadens parter, deras olika roller och betydelse för samhällsutvecklingen. Arbetsmarknadens sätt att fungera, anställningsvillkor.

Övningarna

Till det här kapitlet finns det många exempel på övningar. Ganska många är i form av diskussionsövningar och några undersökande frågor där eleverna får söka mer information själva. Majoriteten av frågorna finns det inga enkla svar på utan det handlar om att eleverna ska få kritiskt granska olika sorters källor och fundera över vad de själva tror och tycker.

Att diskutera

1. Var går gränsen för vad som är barnarbete för dig?
2. I Sverige får man arbeta 8 timmar om dagen då man fyllt 16 år. Är det barnarbete?
3. Är barnarbete alltid dåligt?

Ta reda på mer

1. Vad är skillnaden på Fairtrademärkt och vanligt kaffe? Information om detta går att hitta på www.fairtrade.se
2. Välj ett land och undersök vilka fackliga kränkningar som skett där. Vilket samband finns med situationen i landet i övrigt? Information om detta går att hitta på www.uniontounion.org
3. Källkritisk övning. Ta reda på fakta om konflikt eller ett fall av kränkning av en facklig rättighet. Hur beskrivs den av olika källor (till exempel från företaget och från olika organisationer) skiljer sig beskrivningen? På vilket sätt? Varför?
4. Vilka är de mänskliga rättigheterna? Vilka har med arbetsvillkor att göra? Vilka regler finns och hur vet man att de efterföljs?
5. Vilka delar i Agenda 2030 lyfter upp en rättvis arbetsmarknad globalt?. Mer information finns på:

www.humanrights.se

www.manskligarattigheter.gov.se

www.fn.se

6. Vilka länder i världen har det rapporterats många fall av kränkningar av fackliga rättigheter? Vad tror du att det beror på att det är i just dessa länder?

Mer information på www.uniontounion.org

7. Ta reda på vad de åtta ILO-konventionerna innebär och vilka länder som har ratificerat (godkänt) dessa.

Mer information på www.ilo.org

8. Vissa hävdar att fattigdomen i världen minskar. Titta på hur den utvecklingen sett ut den senaste 10-årsperioden.

9. Vilken rättslig grund har de mänskliga rättigheterna och ILO-konventionerna? Vad händer om de bryts mot?

10. Vilka länder är inte med i ILO och varför?

11. Undersök några av de olika märkningar som finns, vad de betyder, vilket värde de har och så vidare. Vilken typ av märkning är viktigast för dig?

Undersök

1. Tänk dig att du ska börja arbeta i ett EU-land. Välj ett land och ta reda på vad som krävs. I denna uppgift kan EU-upplysningens webbplats vara användbar: www.eu-upplysningen.se

2. I genomsnitt tjänar kvinnor inom EU 12 procent mindre än vad männen gör. I vissa länder är skillnaderna ännu större:

- Hur ser de aktuella siffrorna i EU och i Sverige ut när det gäller kvinnors löner i förhållande till mäns?
- I vilket land inom EU är skillnaderna störst? Försök att förklara vad det kan bero på.
- Vilka kan konsekvenserna bli om skillnaderna är stora?

3. Vad betyder det att människor är papperslösa? Varför är deras situation extra svår? Hur många finns det i Sverige? Vad vill politikerna göra åt detta, finns det några förslag?

Läs mer:

Om barnarbete: www.stopchildlabour.eu Fackligt center för papperslösa: www.fcfp.se

Reflektera:

I Sverige och i det internationella facket ITUC pratar man mycket om hur fackföreningsrörelsen ska kunna vara en del i att ställa om och påverka arbetsmarknadens aktörer för att nå världens klimat- och miljömål.

- Hur tror du att fackföreningsrörelsen kan påverka världens klimat- och miljöfrågor?
- Vad skulle du vilja att fackförbunden lokalt och internationellt gjorde för klimat- och miljöfrågorna?
- Kolla upp: Vad gör fackförbunden i Sverige för klimatet och miljön?

Kapitel 4. Lön

Syfte

Att förstå hur lön sätts i Sverige och varför. Att få en introduktion i olika system för hur lön sätts och att själv reflektera kring vad som är en rättvis lön.

Koppling till ämnesplan i samhällskunskap

Centralt innehåll i kurs 1a1 och 1b:

Arbetsmarknad, arbetsrätt och arbetsmiljö. Arbetsmarknadens parter, deras olika roller och betydelse för samhällsutvecklingen. Arbetsmarknadens sätt att fungera, anställningsvillkor.

Att diskutera

1. Vad är rättvist? Denna övning kan med fördel göras som en fyra hörn-övning (se kapitel 1)

- A) alla tjänar lika mycket
- B) lön efter prestation
- C) lön efter behov
- D) något annat

2. Vilka yrken ska ha hög respektive låg lön enligt dig?
3. Vilken funktion har lönen förutom som inkomst?
4. Läs om de olika förhandlingssätten på sidan 35 i Arbetslivet. Vilket av systemen tycker du är bäst och varför?
5. Vad tror du är den främsta orsaken till att män tjänar mer än kvinnor?
6. Varför värderas yrken olika?
7. Vilka förmåner tycker du är viktiga i ditt arbete?

Reflektera

På sidan 36–37 skriver vi om strukturella skillnader på arbetsmarknaden. Tror du att du eller någon du känner påverkas av de här strukturerna? Vad kan vi göra åt det?

Diskutera

Diskutera i smågrupper hur det här påverkar arbetsmarknaden.

1. Hur tror du att den strukturella rasismen i samhället påverkar lönesättning, arbetsvillkor och rekrytering? Varför är det så?
2. Har du tänkt på hur klass påverkar människors livsval, utbildningsval och löner? Hur påverkar det din familj och dina vänner? Hur tror du att Sveriges arbetsmarknad i stort påverkas av klass?
3. Tror du att du själv påverkas av de här strukturerna?

Ta reda på mer

Använd Statistiska centralbyråns webbplats, www.scb.se som hjälp till övning 1–3.

1. Undersök vilka yrken som är högst respektive lägst betalda i Sverige. Vad tycker du om detta?
2. Undersök skillnaderna mellan mäns och kvinnors löner. Vad kan skillnaderna bero på? Vad kan man göra åt det?
3. Undersök hur ingångslönerna ser ut i några av de vanligaste yrkena. Vad kan skillnaderna bero på?
4. Vad är ett löneförhandlingssystem? Hur kan de skilja sig åt?
5. Vad menas med strukturella löneskillnader?

Undersök

1. Lönar det sig att studera. Undersök vad kostnaden blir för att utbilda sig i något yrke som kräver högskolestudier. Du ska ta fullt studielån under hela utbildningen. Hur påverkar lånekostnaderna den lön du får när du börjar arbeta? Jämför med något yrke som inte kräver högskolestudier. Hur ser skillnaderna ut när det gäller reallönen?

2. Vilka faktorer ska avgöra lönens storlek?

Börja med att göra diskussionsövning 2 och 3 ovan.

Gör en lista på de faktorer du anser vara viktiga när det gäller lönens storlek. Rangordna dem från viktigast till minst viktig.

Undersök och jämför några yrken utifrån din lista. Verkar den stämma?

Intervjua några fackliga företrädare från de yrken du undersökt:

- Hur ser de på lönenivån inom sitt yrke?
- Vad anser de ska avgöra lönens storlek?
- Tycker de att lönenivån inom det egna yrket är bra? Om inte hur borde den se ut och vad kan de göra för att förändra lönenivån.

Ta kontakt via mejl och hör om de vill svara på frågorna ovan.

Redovisa för klassen.

Kapitel 5. Vad gäller vid anställning?

Syfte

Att förbereda eleverna inför arbetsmarknaden. I detta kapitel tas rättigheter på arbetsmarknaden upp så att eleverna själva kan påverka. Detta kapitel är tänkt som en checklista som kan användas när man sommarjobbar eller får sitt första jobb efter gymnasiet. Det är också tänkt att detta kapitel kan fungera när eleverna ska ut på APU (arbetsplatsförlagd utbildning) och därför finns några frågor inför en sådan som eleverna kan ställa till en person med ett fackligt uppdrag. Underlagen från de svaren kan sedan bifogas i en praktikrapport.

Koppling till ämnesplan i samhällskunskap

Centralt innehåll i kurs 1a1 och 1b:

Arbetsmarknad, arbetsrätt och arbetsmiljö. Arbetsmarknadens parter, deras olika roller och betydelse för samhällsutvecklingen. Arbetsmarknadens sätt att fungera, anställningsvillkor.

Ta reda på mer

1. Hur mycket får man tjäna under ett år utan att behöva betala skatt?
2. Hur mycket skatt betalar man när man arbetar? Vem betalar kommunalskatt och vem betalar statlig skatt?
3. Vad innebär det att arbetsgivaren måste ha saklig grund för sin uppsägning av en arbetstagare? Vad kan saklig grund vara?

Uppgifter inför APL eller praktik

Hitta någon som är fackligt aktiv på din praktikplats och ställ följande frågor:

- Hur fungerar det fackliga arbetet på denna arbetsplats?
- Vad har ni för arbetsmiljöproblem?
- Hur många är medlemmar i facket?
- Finns det flera fackförbund på arbetsplatsen? I så fall, hur samverkar ni?